

prezentovatelné existuje a vytváří komunitu bez předpokladů a podmínek příslušnosti (něco jako řídkou množinu, řečeno s Cantorem), to je přesně ten druh hrozby, na niž stát reaguje nekompromisně. Kterýkoliv jednotlivec, který se chce zmocnit samotné příslušnosti k lidem, svého vlastního bytí v jazyce, a odmítá proto každou identitu a každou podmínku politické příslušnosti, je novým, ničím neovlivněným a společensky nekonzistentním protagonistou budoucí politiky. Kdekoli budou tyto jednotlivci mírumilovně projevovat svoje společné bytí, objeví se nějaké náměstí Tchien-an-men a dříve či později na ně vjedou tanky.

Tvář

Všechny živé bytosti žijí otevřeně, projevují se a skvějí se svým zjevem. Ale pouze člověk se chce zmocnit tohoto otevření, uchopit vlastní zjev, vlastní projevení se vůči okolí. Jazyk je toto uchopení, které přetváří podstatu v *tvář*. Proto se zjev stává pro člověka problémem, místem zápasu o pravdu.

Tvář je bytí člověka nezbytně vystavené ve vnějším prostředí, a současně to, jak zůstává skryt právě v tomto místě otevření. Tvář je jediné místo určené pro veřejnost, jediná možná obec. Protože to, co se u každého jedince otevírá politickému, je tragikomedie pravdy, do níž odjakživa upadá a které musí přijít na kloub.

To, co tvář vystavuje a odhaluje, není *něco*, co může být formulováno v té či oné smysluplné větě, a není to ani tajemství určené k tomu, aby zůstalo navždy nesdílitelné. Odhalení tváře je odhalením samotného jazyka. Toto odhalení však nemá žádný skutečný obsah, nevyhovívá pravdu o tom či onom duševním stavu či skutečnosti, o tom či onom aspektu člověka a světa: je to jen místo otevření, pouhá potenciální možnost sdělení, sdělitelnosti. Kráčet ve světle, propouštět tvář, znamená *být* tímto otvorem, zakoušet jej.

Tvář je tedy především *vášnivě zaujetí* výpovědí, vášnivě zaujetí jazykem. Podstata získává tvář v okamžiku, kdy se cítí být odhalena jazykem. A to, že tato podstata byla vystavena na odiv a vyzrazena jazykem, to, že se zahaluje do nemožnosti mít tajemství, se na tváři vynořuje jako cudnost či neklid, dr-
zost či stud.

Tvář není totožná s obličejem. Kdekoli, kde něco dospívá k tomu, aby to bylo vystaveno, a pokouší se uchopit vlastní

vystavené bytí (tvářit se), kdekoli, kde se nějaká bytost, která se objevuje na scéně, nechává pohlit vlastním zjevem, jehož podobu musí řešit, máme co do činění s tvář. (Umění může dát tvář i neživému předmětu, třeba zátiší, proto čarodějnice, které inkvizitoři obviňovali, že líbají při sabatu Satanův zadek, odpovídaly, že i tam je tvář. A dnes je možné, že celá zeměkoule, kterou slepá vůle lidí změnil v poušť, se změnil v jednu jedinou tvář.)

Dívám se někomu do očí: sklopí je. Je to stud, stud za prázdnotu, která je skryta za pohledem. Jindy se na mne ty oči také dívají. Mohou na mne hledět drze a ukazovat svou prázdnotu, jako by za nimi bylo nějaké jiné, propastně hluboké oko, které zná ono prázdno a používá je jako neproniknutelnou skrýš, nebo se dívají s nevinnou přímostí bez rezerv a připouštějí, aby se v prázdnotě našich pohledů odehrávala láska a slova.

Vystavování tváře, tváření se je záležitostí politiky. To, že nejspíše neexistuje žádná zvířecí politika, se vysvětluje tím, že zvířata odjakživa existují otevřeně a nesnaží se, aby se zmocnila své expozice v prostředí, jednoduše v něm přebývají, aniž by se tím zabývala. Proto je nezajímají zrcadla a obrazy jako takové. Člověk však tím, že se chce poznat, tedy zmocnit se svého vlastního zjevu, odděluje obrazy od věcí, pojmenovává je. Tak přetváří otevřené okolní prostředí v jeviště politického boje všech proti všem. Tento zápas, jehož předmětem je pravda, se jmenuje historie.

Na pornografických fotografiích lze stále častěji pozorovat, že zobrazované osoby hledí podle vy kalkulovaného schématu do objektivu, a staví tak na odiv to, že si uvědomují, že jsou vystaveny pohledu. Toto neočekávané gesto popírá násilné fikci, která je implicitně obsažena ve spotřebě podobných obrazy, a sice že ten, kdo se na ně dívá, neviděn zastihuje herce v intimní situaci. Ti však nyní čumíla vyzývají vědomě pohle-

dem a nutí ho, aby se jim díval do očí. V tomto okamžiku se nehmatatelná podstata lidské tváře vynoří náhle na světlo. To, že se herci dívají do objektivu, znamená, že ukazují, že něco simulují, a přece čím více ukazují zfalšování situace, tím paradoxně pravdivěji vypadají. Stejně postupy se dnes rozšířily do oblasti reklamy: obraz vypadá přesvědčivěji, pokud ukazuje otevřené fikci, která je v něm obsažena. V obou případech ten, kdo se dívá, naráží nechtěně na něco, co se jednoznačně týká podstaty tváře, samotné struktury pravdy.

Nazvěme tragikomedii zjevu tu skutečnost, že tvář odkrývá právě a pouze tím, že zakrývá, a zakrývá do stejné míry, do jaké odkrývá. Proto se zjev, který by měl projevovat podstatu člověka, pro něho stává zdáním, které ho klame a v němž se už nemůže poznat. Právě proto, že tvář je pouze místem, kde se odehrává pravda, je bezprostředně též místem simulace a něčeho, co nám není vlastní. To neznámená, že zjev maskuje to, co odhaluje proto, aby to vypadalo takové, jaké to ve skutečnosti není, spíše to znamená, že člověk ve skutečnosti není nic jiného než toto maskování a tento neklid, týkající se zjevu. Protože člověk není a ani nemá být žádnou podstatou či přírozensostí, ani není obdařen nějakým specifickým údělem, jeho stav je to nejprázdnější a nejméně postižitelné: pravda. To, co zůstává skryto, není pro něho cosi, co se skrývá za zjevem, ale samotný zjev, to, že sám není nic jiného než tvář. Učinit zjevným samotný zjev je úkolem politiky.

Pravda, tvář, expozice jsou dnes předmětem celoplanetární občanské války, v níž je bitevním polem celý společenský život, útočnými oddíly jsou *media* a oběťmi všechny národy na zeměkouli. Politické, mediální vládcí a tvůrci reklamy pochopili nehmataelnou podstatu tváře a možnosti prožitku společenství, které otvírá, a dělají z toho ubohé tajemství, nad nímž je třeba si za každou cenu zajistit kontrolu. Moc

států už dnes není založena na monopolu na legitimní použití násilí (o který se dělí stále podstatnější měrou s jinými organizacemi, které se přímo nepodílejí na výkonu exekutivní moci, například s OSN či s teroristickými organizacemi), ale hlavně na kontrole zdání (*doxa*). Vytěšňování politiky do autonomní sféry postupuje ruku v ruce s oddělováním tváře ve spektakulárním světě, v němž je lidská komunikace oddělena od sebe samé. Vystavování, expozice se tak mění v hodnotu, která se hromadí prostřednictvím obrazů a *médií* a nad jejíž správou úzkostlivě bdí nová třída byrokratů.

Kdyby si lidé potřebovali sdělovat vždy a pouze jenom něco, nikdy by neexistovala politika ve vlastním slova smyslu, ale pouze směna a konflikt, signály a odpovědi, ale protože si lidé potřebují sdělovat především čistou sdělitelstvem (tedy jazyk), vynořuje se politika jako komunikační prázdno, v němž se objevuje lidská tvář jako taková. A je to právě tento prázdnotný prostor, nad nímž se politici a vládcí médií snaží zajistit si kontrolu tím, že ho udržují vyčleněný do sféry, která zaručuje jeho nezczitelnost, a že brání tomu, aby vlastní schopnost sdělovat vyšla najevo. To znamená, že Marxovu analýzu je třeba doplnit v tom smyslu, že kapitalismus (nebo ať už pro- jmenujeme jakkoli jinak) se nezaměřil jen na přivlastnění výrobní činnosti, ale také a především na odcizení samotné mluvy, samotné komunikativní podstaty člověka.

Jelikož není ničím jiným než pouhou sdělitelstvem, každá lidská tvář, i ta nejušlechtlejší a nejkrásnější, udržuje stále jakousi vratkou rovnováhu nad propastí. Proto právě ty nejjemnější tváře, plné půvabu, se někdy náhle zdají být znetvořeny a prosvítá skrze ně beztvářé dno, které je ohrožuje. Ale toto amorfní dno není nic jiného než vlastní otevření, vlastní sdělitelstvem, přítomné jen v předpokladu sebe sama jako věc. Ne-

dotčená je pouze ta tvář, která přijme propast vlastní sdělitelstvem a dokáže ji vystavovat bez bázně i bez potěšení.

Proto se každá tvář stahuje ve výraz, tuhne v charakter, a tak se ponořuje a propadá sama do sebe. Charakter je úsklebek tváře v tom okamžiku, kdy si povšimla, že nemá co vyjadřovat, protože je pouhou sdělitelstvem, a v tichosti ustupuje za sebe do své němé identity. Charakter je konstituční zdrženlivost člověka ve vztahu ke slovu, ale to, co zde lze uchopit, je jen zjevnost, čistá viditelnost, pouhý obličej. A tvář není něco, co přesahuje obličej: je to expozice obličej ve jeho nahotě, vítězství nad charakterem, slovo.

Jelikož člověk je a má být pouhou tvář, vše se pro něho stěpí na vlastní a nevlastní, pravdivé a falešné, možné a skutečné. Každý zjev, kterým se projevuje v prostředí, se tak pro něho stává nevlastním a nepřírozeným a staví před něho úkol *přivlastnit* si pravdu. Ale pravda sama o sobě není nic, co by bylo možné si někdy přivlastnit, ani nemá vzhledem ke zjevu a nevlastnímu jiný předmět: je jenom jejich postižením, vystavením, expozicí. Totální politika moderní doby je naproti tomu vůle k totálnímu se- bepřivlastnění, v němž buď nevlastní všude prosazuje své panství v nezadržitelném příklonu k falzifikaci a konzumu (jako se to děje ve vyspělých průmyslových demokraciích), nebo (jako se to děje v takzvaných totalitních státech) vlastní požaduje, aby z něho bylo vyloučeno cokoliv nevlastního. V obou případech se v tomto groteskním padělání tváře ztrácí jediná skutečně lidská možnost: přivlastnit si nevlastní jako takové, vystavit ve tváři tu *vlastní* prostou skutečnost, že si sami sobě nejsme vlastní, jako takovou a kráčet nenápadně v jejím světle.

Lidská tvář samotnou svou strukturou reprodukuje dualitu vlastního a nevlastního, sdělování a sdělitelstvem, potenciality a jednání, z níž tvář pozůstává. Je tvořena pasivním pozadím, na němž vystupují aktivní výrazové rysy.

Tak jako hvězda – píše Rosenzweig – zrcadlí ve dvou přes sebe přeložených trojúhelníků své prvky a sjednocení těchto prvků v cestu, tak se také orgány tváře dělí na dvě vrstvy. Životní body tváře jsou totiž ty, jejichž prostřednictvím tvář vstupuje do spojení s vnějším světem, ať už jako přijímající, nebo jako jednající. Podle přijímajících orgánů je uspořádána vstava pozadí, tak říkajíc stavební kameny, z nichž se tvář skládá, čelo a líce. K lícím patří uši, k čelu nos. Uši a nos jsou orgány čistého příjmu ... Nad tímto prvním elementárním trojúhelníkem, tvořeným středem čela jako dominantním bodem celé tváře a středovými body lící, se rozprostírá druhý trojúhelník, který se skládá z orgánů, které svou hrou výrazů ožívují nehybnou masku prvního trojúhelníku: oči a ústa.

V reklamě a v pornografii (v konzumní společnosti) se do popředí dostávají oči a ústa, v totalitních státech (byrokracie) domínuje pasivní pozadí (nevýrazné obrazy tyranů v různých úřadech). Ale jen vzájemná souhra obou plánů tvoří život tváře.

Z indoevropského kořene, který znamená „jeden“, pocházejí v latině dvě formy: *similis*, která vyjadřuje podobnost, a *simul*, která znamená „současně“. Tak vedle *similitudo* (podobnost) máme *simultas*, skutečnost, že společně jsme (odtud také rivalita, nepřátelství), a vedle *simulare* (podobat se) máme *simulare* (kopírovat, imitovat, odtud také klamat, simulovat).

Tvář není *simulacro*, ve smyslu něčeho, co pokrývá a zakrývá pravdu: je to *simultas*, společné bytí mnohonásobných obličejů, které ji tvoří, aniž by některý z nich byl pravdivější než ostatní. Postihnout pravdu tváře znamená uchopit ne *podobnost*, ale *simultaneitu* obličejů, neklidnou potencialitu, která je drží pohromadě a spojuje je. Tak je boží tvář *simultas* lidských tvář, „náš obraz“, který Dante viděl v „živém světle“ ráje.

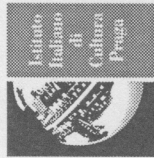
Moje tvář je moje zevně: bod nerozlišení vzhledem ke všem mým vlastnostem, k tomu, co je vlastní a co je společné, k tomu, co je vnitřní a co je vnější. Ve tváři jsem já se všemi svými vlastnostmi (že jsem tmavovlasý, vysoký, bledý, hrdý, emotivní ...), ale aniž by mne některá z nich identifikovala, či mi svou podstatou patřila. Tvář je prahem odvlastnění⁴⁸ a odvlastňování⁴⁹ všech způsobů a všech vlastností, na němž se stávají čistě sdílitelné. A jenom tam, kde najdu tvář, stane se mi nějaké zevně, setkám se s vnějškovostí.

Budte jen svou tváří. Jděte na práh. Nezůstávejte podřízeni svému vlastnostem či schopnostem, nezůstávejte pod nimi, ale kráčejte s nimi, v nich, za ně.

⁴⁸ De-propriazione, neologismus v itaštině vyjadřující zabarvením předpony pojem odlišný od vyvlastnění.

⁴⁹ De-identificazione, stejné tvoření jako výše.

Překlad originálu do českého jazyka a jeho vydání financovala Nadace Open Society Fund Praha a Open Society Institute Budapest.

Tato kniha vychází s laskavou finanční pomocí Národní komise na podporu šíření italské kultury v zahraničí při Ministerstvu zahraničních věcí Italské republiky a ve spolupráci s Italským kulturním institutem v Praze. Questo libro è stato pubblicato con il contributo della „Commissione Nazionale per la promozione della cultura italiana all'estero“ del Ministero Italiano degli Affari Esteri e con la collaborazione dell'Istituto Italiano di Cultura di Praga.

klíčová slova: politická filosofie – 20. století

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)**, Praha 2003.
Vydání první.

Z italského originálu *Mezzi senza fine (Note sulla politica)*, vydaného v nakladatelství Bollati Boringhieri Editore, Torino 1996, přeložila Naděžda Bonaventurová.

Ediční řada *POST*, 7. svazek.
Rediguje Miloslav Petrušek.

Odborná redakce překladu PhDr. Alena Bakašová a PhDr. Olga Baranová, CSc.
Odpovědná redaktorka Alena Miltová.

Návrh obálky Rudolf Štokrán.
Grafická úprava a sazba Studio Designiq.

Výtiskla tiskárna ÚJI, a.s., Elišky Přemyslovny 379, Praha 5-Zbraslav.

Adresy vydavatelů:
Alena Miltová, Rabyňská 740/12, Praha 4-Kamýk.
Jiří Ryba, U Národní galerie 469, Praha 5-Zbraslav.

Adresa nakladatelství:
SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
Jiřská 1, 110 00 Praha 1, redakce@slon-knihy.cz, www.slon-knihy.cz

Copyright © Bollati Boringhieri Editore, Torino, 1996
Translation © Naděžda Bonaventurová 2003

ISBN 80-86429-24-5

Giorgio Agamben

PROSTŘEDKY BEZ ÚČELU

Poznámky o politice

přeložila Naděžda Bonaventurová

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ
PRAHA 2003